

Elżbieta Gaweł-Luty

ORCID: 0000-0001-8966-6842

Nauczyciel wobec współczesnej rzeczywistości społecznej

Każda istota ludzka funkcjonuje w ramach obowiązującej rzeczywistości społecznej, stanowiąc jednocześnie jej współtwórcę. Społeczny byt człowieka obejmuje również swoiste wyobrażenia swojego społeczeństwa oraz jego określenie, ponieważ jednostka stanowi koherentny element rzeczywistości, w której przebywa, partycypuje, rozwija się i poszukuje sensu swojego życia.

Mając na uwadze zajmowanie przez każdego z nas własnego miejsca w społeczeństwie, w strukturze społecznej naznaczonej siecią złożonych, wieloaspektowych i wielowarstwowych uwarunkowań, zasadne jest wskazanie na teoretyczne odniesienia, interpretację i reinterpretację funkcjonowania całego społeczeństwa.

Dokonując analizy stanowisk można zauważyć, iż odnoszą się one do rzeczywistości społecznej poprzez pryzmat aktywności jednostki, jednak zwracają uwagę na różne jej aspekty. I tak odniesienia ekonomiczne wskazują na relacje pomiędzy kosztami a efektami ludzkich działań; historia bada jednostkowe czyny w ramach czasowych; nauki polityczne analizują wpływ ludzkich działań, które zmieniają postawy innych podmiotów, albo są przez nich zmieniane; psychologia określa sytuacje społeczne, które wpływają na zachowania się ludzi. Z pewnością w sposób specyficzny do wymienionych odniesień obejmujących namysł nad rzeczywistością, podejmują analizy nauki społeczne. Mając na uwadze, iż samo pojęcie naznaczone jest wieloznacznością

w odniesieniach społecznych najczęściej wykorzystywane jest ono do opisu pewnych całości współtworzących szerzej pojętą rzeczywistość ludzką, jak i projektowania jej urządzenia, regulowania stosunków międzyludzkich, określenia i egzekwowania wzajemnych zobowiązań i powinności, tworzenia warunków egzystencjalnych czy dysponowania dobrami przez ludzi identyfikującymi się ze sobą w rozmaitych postawach zarówno natury formalnej jak i nieformalnej¹. Wedle takiej interpretacji pojęcie społeczeństwa i struktury społecznej są przez nauki społeczne często utożsamiane, ponieważ w ramach społeczeństwa zawsze występują hierarchiczne stosunki, role i więzi społeczne. Analiza struktury społecznej może być czyniona za pomocą kilku podejść:

- teoria funkcjonalno-strukturalna podkreślająca, że społeczeństwo jest całością składającą się ze wzajemnie zależnych elementów, co daje możliwość funkcjonowania i rozwoju całej zbiorowości. Zatem wszystkie wchodzące w jej skład części tworzą niepodzielną całość (H. Spencer A. Comte),
- koncepcja konfliktowa, wedle której społeczeństwo składa się z grup dążących do dominacji, więc pozostających względem siebie w opozycji. Konflikt klasowy staje się czynnikiem zmian społecznych (T. Hobbes, K. Marks),
- koncepcja interakcyjna, uznająca, że istotą życia społecznego są interakcje, jakie występują między ludźmi w ramach wspólnie realizowanego działania. Struktura społeczna jest więc procesem, układem porozumień między jednostkami. Podstawą funkcjonowania społeczeństwa jest rodzina i religia (H. Blumm),
- koncepcja strukturalistyczna, podkreśla, iż formułowane struktury społeczne stanowią tylko modele wykorzystywane do analiz mechanizmów życia społecznego, które sensu stricto kształtowane są poprzez struktury głębokie ludzkich mózgow (C. Levi-Strauss),
- koncepcja strukturalizacji, zakłada, że rzeczywistość społeczna ma dualną naturę. Z jednej strony, struktura jest układem reguł działania, natomiast umożliwiając ich zaistnienie, jest elementem dynamizującym działanie społeczne (A. Giddens),
- ujęcie holistyczne, wskazujące na to, że struktura jest mechanizmem homeostatycznym, będącym w równowadze poprzez to,

¹ Por. A. Giddens, *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004.

że ludzie przypisywani są do ról pełnionych w społeczeństwie, natomiast o kształcie struktury decydują zinstytucjonalizowane normy społeczne. W ujęciu mikrospołecznym o kształcie struktury decydują mechanizmy psychologiczne poszczególnych jednostek, które kształtują ją dzięki własnej aktywności.

Niezależnie od podejść koncepcyjnych struktury społecznej można uznać, że każdy system społeczny składa się z:

- osób o różnych sposobach pojmowania obowiązującej rzeczywistości społecznej, a w związku z tym o różnych wyobrażeniach własnej roli w społeczeństwie,
- mechanizmów, czyli pewnych zasad warunkujących określony sposób funkcjonowania społeczeństwa,
- utrwalonej wiedzy występującej w formie zapisów.

Struktura społeczna nie jest zjawiskiem trwałym, bowiem społeczeństwo ciągle podlega własnej restrukturalizacji. Podstawą ładu społecznego jest standaryzacja działania jednostek. W przypadku, gdy owe działania podlegają wzajemnej typizacji powstaje instytucjonalizm. Zatem instytucje określają wymagania wobec sposobu funkcjonowania człowieka w przestrzeni społecznej. Dlatego też świat instytucjonalny jest z jednej strony, postrzegany jako obszar obiektywny, z drugiej zaś jest wytworzony przez ludzi. Zasadniczym składnikiem dostępnego obiektywnie świata według Petera L. Bergera i Thomasa Luckmanna są role społeczne, czyli pewne typy działające w kontekście zobiektywizowanego zasobu wiedzy, wspólnego dla funkcjonujących zbiorowości. Do tego zasobu wiedzy należą standardy wykonywania ról, które są dostępne dla wszystkich członków społeczeństwa, a przynajmniej dla tych, którzy mogą potencjalnie te role wypełniać. Sankcjonują one porządek instytucjonalny, umożliwiając istnienie instytucji w rzeczywistych doświadczeniach jednostek². Porządek obowiązującej rzeczywistości społecznej związany jest również z legitymizacją, którą P. Berger ujmuje jako społecznie zobiektywizowaną wiedzę, służącą wyjaśnieniu i usprawiedliwieniu porządku społecznego³. Legitymizacja pierwszego rzędu, czyni świat obiektywnie, powszechnie dostępnym

² P. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1983, s. 123-127.

³ P. Berger, *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 1997, s. 61-62.

i indywidualnie uznanym, zaś legitymizacja drugiego rzędu pojawia się wówczas, gdy faktyczność społecznego świata zaczyna budzić kontrowersje. Wtórnych legitymizacji wymaga każda próba kontroli społecznej, gdy jest ona kwestionowana. Ze względu na pluralistyczny obraz współczesności pojawiają się odmienne perspektywy odniesień społecznych związanych z interesami społecznymi grup będących ich nośnikami, ukierunkowując ich przedstawicieli na określony sposób spostrzegania faktów społecznych i podejmowania aktywności prowadzącej do społecznych obiektywizacji. Berger i Luckmann wskazują na cztery poziomy wtórnej legitymizacji⁴:

- poziom pierwszy, przedteoretyczny, formułowany na bazie obiektywizacji występujących w prostych wyrażeniach,
- poziom drugi występuje w formie przysłów, zasad moralnych, legend, pieśni, aforyzmów i mitów. Ma on układ pragmatyczny i egzemplifikuje się w formie wskazań co do pożądanego zachowania w określonych sytuacjach,
- poziom trzeci obejmuje teorie budowane na bazie wyspecjalizowanych systemów wiedzy, które wyjaśniają określone obszary porządku społecznego,
- poziom czwarty tworzą uniwersa symboliczne, czyli kompleksy tradycji teoretycznej łączące różne obszary znaczeń i ujmujące instytucjonalny porządek jako symboliczną całość.

Analizy empiryczne struktury społecznej obejmują głównie: wykształcenie, dochód oraz prestiż wykonywanego zawodu.

Mając na uwadze, że w skład struktury społecznej zawsze wchodzi określone podmioty, chciałabym określić usytuowanie nauczyciela w rzeczywistości społecznej zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym.

Do tego sposobu ujęcia miejsca nauczycieli szczególnie przydatne jest odniesienie holistyczne, zarówno w kontekście makro, gdzie nauczyciele podlegając zinstytucjonalizowanym normom społecznym (ujętych w formie obowiązującego systemu oświatowego) realizują swoją rolę zawodową, jak i w skali mikro, gdzie poszczególne jednostki podejmując aktywność w roli stanowiącej indywidualny namysł nad nią, decydują jednocześnie o kształcie struktury.

⁴ P. Berger, T. Luckmann, *Společne tworzenie...*, s. 153-155.

Wymiar pierwszy: polityka oświatowa

Polityka oświatowa stanowi integralną część polityki społecznej. Określa ustrój szkolnictwa, organizację procesu nauczania, metod kształcenia i wychowania. Są to więc działania państwa w dziedzinie szkolnictwa i wychowania, realizowanie celów kształcenia oraz podstawy materialno-technicznej, funkcjonowania przyjętego systemu oświatowego jak i zarządzanie instytucjami zajmującymi się tym zakresem pracy. Mając na uwadze, że system oświatowy winien być dostosowany do warunków ekonomicznych, społecznych, ustrojowych i kulturalnych minister edukacji narodowej na rok 2018/2019 określił cztery kierunki realizacji polityki oświatowej:

- 1) 100. rocznica odzyskania niepodległości – wychowanie do wartości, kształtowanie patriotycznych postaw uczniów.
- 2) Wdrażanie nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego. Kształcenie rozwijające samodzielność, kreatywność i innowacyjność uczniów.
- 3) Kształcenie zawodowe oparte na ścisłej współpracy z pracodawcami. Rozwój doradztwa zawodowego.
- 4) Rozwijanie kompetencji cyfrowych uczniów i nauczycieli. Bezpieczne korzystanie z zasobów dostępnych w sieci.

Wobec powyższych przesłanek, co do formułowanej polityki oświatowej można zauważyć, że mamy do czynienia z kolejną już tzw. reformą systemu oświaty. Wydaje się jednak, iż obecna propozycja MEN, jak i kilka poprzednich nie tyle stanowi o polityce oświatowej państwa, a o kolejnej próbie centralnego zarządzania oświatą, co zwykle kończy się niepowodzeniem. Szczególnego znaczenia nabiera tutaj postawa odbiorców oświaty: uczniów, ich rodziców, a także samorządów i nauczycieli. Trudno oprzeć się wrażeniu, iż oczekiwania każdej z tych grup różnią się przynajmniej w części, a polityka oświatowa nie wywiązuje się z zadania łączenia różnic w myśl dobra wspólnego. Z uwagi na to, iż głównym realizatorem polityki oświatowej na szczeblu szkoły jest nauczyciel należy zastanowić się nad tym, czy wobec ciągle zmieniających się wymogów (choćby w zakresie podstawy programowej, systemu oceniania uczniów), gdzie kolejna zmiana podawana jest jako konieczna ze względu na nowe potrzeby cywilizacyjne, a w związku z tym oczekiwania społeczne, nauczyciel może czuć się pogrążony w chaosie różnorodności znaczeń w i dla edukacji? Zupełnie nie dziwi

mnie fakt, że nauczyciele mając świadomość kolejnych przekształceń, które być może skończą się niepowodzeniem coraz bardziej zbiurokratyzowanego systemu kontroli, a nie stabilnej polityki oświatowej, zaczęli kwestionować faktyczność społeczno-edukacyjnego świata. Mamy tu więc do czynienia z procesem legitymizacji drugiego rzędu, gdzie nauczyciele dążą do restrukturyzacji przyjętego porządku społecznego przez pryzmat własnej roli zawodowej. Owe działania wynikają z odmiennego, aniżeli prowadzona polityka państwa, postrzegania faktów oświatowych. Zważywszy, że struktura społeczna nie ma charakteru stałego, nauczyciele dążą do jej zmiany, która będzie spójna z interesami własnej grupy zawodowej. Podejmowana aktywność w tym zakresie ma doprowadzić do społecznych obiektywizacji. Być może rozwiązaniem dającym możliwość wyjścia z tego impasu byłoby zaproszenie nauczycieli do współuczestnictwa w kreowaniu obowiązującej polityki oświatowej, wolnej od uprzedmiotowienia jej realizatorów i odbiorców, a zatem zgodnie z raportem Polska 2030 uznanie, że warunkiem sukcesu ekonomicznego, politycznego i cywilizacyjnego Polski i Polaków jest zbudowanie (powiększenie) kapitału społecznego, czego nieodzownym elementem jest właściwie prowadzona polityka społeczna i oświatowa.

Wymiar drugi: nauczyciel jako zawód i powinność

Nauczyciel – to osoba ucząca innych poprzez przekazywanie wiadomości, wprowadzająca w świat wartości oraz kształtująca kompetencje i umiejętności, w tym umiejętność uczenia się przez całe życie. Współczesny nauczyciel to profesjonalista, przygotowany merytorycznie, pedagogicznie, psychologicznie oraz metodycznie. Jest źródłem wiedzy i etycznych wartości oraz doświadczenia społecznego i życiowego, w zmieniającym się świecie; wyzwala aktywność uczących się i wspomaga ich rozwój⁵. Oznacza zatem osobę uczącą innych przez przekazywanie wiadomości (treści), wprowadzającą w świat wartości oraz kształtującą kompetencje i umiejętności, w tym uczenia się przez całe życie⁶. Ujmowany jest także jako „specjalność zawodowa; odpowied-

⁵ Cz. Banach, *Nauczyciel*, [w:] E. Różycka (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004, s. 548.

⁶ *Ibidem*, s. 549.

nio przygotowany specjalista do prowadzenia pracy dydaktyczno-wychowawczej (nauczającej) w instytucjach oświatowo-wychowawczych (w szkołach, przedszkolach, na konkursach lub innych placówkach pozaszkolnych albo poszkolnych)⁷.

Pod wpływem zmian społeczno-kulturowych i cywilizacyjnych funkcje nauczyciela uległy znacznej ewaluacji:

- od poczucia bezpieczeństwa, wyznaczonego stabilnością środowiska życia, do poczucia zagrożenia powodowanego powszechnością ryzyka,
- od odpowiedzialności instytucjonalnej (grupowej) do odpowiedzialności indywidualnej (personalnej),
- od przystosowania się człowieka do rzeczywistości do jej modyfikowania, przekształcania,
- od pracy z dominacją czynności podstawowych do pracy z przewagą czynności twórczych, innowacyjnych,
- od dominacji techniczności do dynamicznego wzrostu intelektualności; od kształtowania własnego życia według wzorów tradycji do tworzenia jego koncepcji (myślenie przyszłościowe i umiejętność rozumienia procesu przemian)⁸.

Aby sprostać powyższym zadaniom, nauczyciel winien być wyposażony we właściwe kompetencje, obejmujące nie tylko kwalifikacje, których wyznacznikiem, przynajmniej z założenia jest dyplom ukończonych studiów, ale także umiejętności przejawiające się w określonych zachowaniach.

Pojęcie kompetencje jest rozpatrywane z punktu widzenia wielu nauk, naznaczone odmiennością zapatrywań poszczególnych badaczy, a w związku z tym reinterpretowane na wiele różnych sposobów. Etymologicznie „kompetencja” odnosi się do zdolności i możliwości podmiotu w zakresie wykonywania określonych działań, przy czym kompetencja może wskazywać na adaptacyjny lub transgresyjny potencjał podmiotu. Ktoś kompetentny to: „uprawniony do działania, decydowania; mający kwalifikacje do wydawania sądów, ocen;

⁷ Cz. Banach, *Nauczyciel*, [w:] W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1997, s. 439.

⁸ H. Kwiatkowska, *Pedeutologia. Pedagogika wobec przyszłości*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

autorytatywny, miarodajny”⁹. Zatem w skład kompetencji wchodzi kwalifikacje oraz uprawnienia do działania.

W rozważaniach autorów obejmujących kompetencje nauczyciela, występują odmienne podejścia metodologiczne, w konsekwencji czego mamy do czynienia z odmiennością formalną, znaczeniową i zadaniową. I tak R. Kwaśnica wyróżnia kompetencje praktyczno-moralne i techniczne, S. Dylak – kompetencje bazowe, konieczne oraz pożądane, K. Paćławska – traktuje o pragmatycznym, aktywistycznym i etycznym aspekcie umiejętności, H. Kwiatkowska – odnosi się do sprawności interpretacyjnych, komunikacyjnych, metodologicznych¹⁰.

Można zauważyć, iż pomimo tego, że wszyscy autorzy wskazują na kompetencje podstawowe – konieczne i kompetencje wyższego rzędu – intencjonalne, to jednak zakres i rodzaj tych spostrzeżeń jest różny.

Niezależnie od odmiennych poglądów w tym zakresie można uznać, że pedagog winien posiadać kompetencje:

- poznawczo-merytoryczne: wiedzieć, znać fakty, zjawiska, zależności i relacje, rozumieć nieoczywistość, wielowarstwowość i nielinearność obrazu świata, rozumieć konsekwencje wariantowości w spostrzeganiu i interpretacji różnych sfer rzeczywistości,
- sprawnościowo-działaniowe: umieć posługiwać się wyobraźnią i intelektem w rozwiązywaniu nowych problemów, mieć myśli konstruktywne, alternatywne i antycypacyjne, umieć coś dobrze zrobić, wiedzieć jak to zrobić i dlaczego,
- stymulujące wybór określonej etyki i filozofii życia; orientacje aksjologiczne, strategie postępowania, kierunki aktywności i dążeń autokreacyjnych, przyswajanie mechanizmów radzenia sobie ze stanami iluzji oraz próbami emocjonalnego uwiedzenia, podporządkowania i uprzedmiotowienia: uwrażliwienie na ludzki ból, krzywdę i poczucie poniżenia¹¹.

⁹ W. Opaliński, *Podręczny słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 1999, s. 406.

¹⁰ Por. D. Kowalczyk, *Kompetencje nauczyciela w zreformowanej szkole*, [w:] P. Przybysz (red.), *Edukacja wobec różnorodności*, Wydawnictwo AMW, Gdynia 2001, s. 335-336.

¹¹ A. Kotusiewicz, *Trzy kategorie edukacyjne w myśleniu i działaniu nauczyciela*, [w:] G. Koć-Seniuch, A. Cichoński (red.), *Nauczyciel i uczeń w dyskursie edukacyjnym*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2000, s. 29.

Uważam również, że strukturą porządkującą podział kompetencji byłoby potraktowanie kompetencji nauczyciela jako zakresu jego wiedzy poznawczo-merytorycznej, umiejętności realizacyjnych oraz prezentowanej postawy etycznej. W tym ujęciu mieści się wskazanie na kompetencje wynikające z konieczności wykonywania zawodu, jak i na metakompetencje, traktujące o indywidualizacji, niepowtarzalności, odmienności zapatrywań nauczających wobec formującej się wokół nich struktury świata kreowanego przez młodych.

Niestety, współcześnie występuje brak wygenerowanego pojęcia kompetencji nauczyciela. Zatem dążenie do ścisłego określenia formuły kształcenia pedagoga w celu osiągnięcia przez niego właściwego, wielowymiarowego ujmowania edukacji jest działaniem nieco na oślep, bardziej wyrazem konieczności respektowania określonych standardów, jakie stanowi kształcenie społeczeństwa nowej ery, aniżeli immanentne przekonanie samych podmiotów edukacyjnych co do potrzeby wprowadzania wielowymiarowości do systemu oświatowego. Istota kształcenia nauczycieli tkwi w określaniu granicy pomiędzy przymusem a swobodą bycia pedagogiem wielu dróg. Z pewnością przymus zewnętrzny doprowadzi do powstania postaw obronnych, natomiast nieograniczona swoboda do zagubienia się w chaosie różnorodności.

Pojęcie kompetencji ściśle związane jest z powinnością zawodową, która najczęściej traktowana jest jako obowiązek, konieczność czy przymus. Ciekawą koncepcję dotyczącą powinności czy obowiązku sformułował Jeremy Bentham. Uznał on, że prawa i nakazy biorą zawsze swój początek z motywów, stąd zasada użyteczności stanowi kryterium postępowania człowieka. Edward George Moore powinność utożsamiał z określonym nakazem wykonywania lub niewykonywania pewnej klasy czynów, o których stanowi prawo moralne. Analizy pojęcia w kontekście etycznym dokonali również Jean Marie Guyau, S. Miles, J. Simon oscylując wokół teorii dobra i zła moralnego i ich oceny. William David Ross rozpatrywał powinność w ujęciu węższym, gdy powinność czynu ma pokrycie w realnych możliwościach działania oraz szerszym, przy ignorowaniu powyższego warunku.

Ciekawego zestawienia powinności nauczyciela w ujęciu Mikołaja Kozakiewicza, Stanisława Krawcewicza, Heliodora Muszyńskiego,

Marii Grzegorzewskiej, Mieczysława Nijakowskiego dokonali Aldona Molesztak, Andrzej Tchorzewski, Wiesława Wołoszyn¹²:

Tabela 1. Zestawienie powinności nauczyciela

Powinności	M. Kozakiewicz	S. Krawcewicz	H. Muszyński	M. Grzegorzewska	M. Nijakowski
Życzliwość wobec dziecka	*	*	*	*	*
Kontakt z dzieckiem	*	*	–	*	*
Dobroć wobec dziecka	*	–	*	*	*
Okazywanie szacunku	*	*	–	*	*
Troska o dziecko	*	*	*	*	*
Sprawiedliwe traktowanie	*	*	*	–	*
Odpowiedzialność za dziecko	–	*	*	*	–
Doradztwo	*	*	*	*	*
Przygotowanie do pełnienia ról społecznych	–	*	–	–	–
Kształtowanie pożądanych wartości moralnych	*	*	*	*	*
Humanizm wobec dziecka	–	–	–	*	–
Organizacja form pozalekcyjnej aktywności	*	*	*	–	–
Identyfikacja z zawodem	*	*	*	*	*
Integracja ze środowiskiem	*	*	*	*	*
Troska o godność zawodu	*	*	*	*	–
Odpowiedzialność za pracę	*	*	*	*	–
Dobra atmosfera w zespole	*	–	–	*	*
Inicjatywa i wytrwała praca	–	–	–	*	–
Sens wartości swojej pracy	–	–	–	*	–
Znajomość problemów swego środowiska	*	*	*	*	*
Troska o podniesienie poziomu życia społecznego	*	*	*	*	*

¹² A. Molesztak, A. Tchorzewski, W. Wołoszyn, *W kręgu powinności moralnych nauczyciela*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1994, s. 105-106.

Powinności	M. Kozakiewicz	S. Krawcewicz	H. Muszyński	M. Grzegorzewska	M. Nijakowski
Współpraca ze środowiskiem i domem dziecka	*	*	*	*	*
Wychowanie dla przyszłości	–	*	*	*	*
Dobro społeczne jako nadrzędne nad dobrem własnym	*	*	–	*	*
Stabilizacja światopoglądu	*	*	*	–	*
Zaangażowanie społeczne	*	*	*	*	*

Źródło: A. Molesztak, A. Tchorzewski, W. Wołoszyn, *W kręgu powinności moralnych nauczyciela*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1994, s. 105-106.

Wobec powyższego, można uznać, iż wykonywanie zawodu nauczyciela nie jest procesem łatwym, bo wymagającym posiadania nie tylko wiedzy, ale i umiejętności jej tworzenia, reinterpretowania i towarzyszenia wychowankowi w procesie nabywania nowych znaczeń. Oznacza to potrzebę przyjęcia przez nauczycieli nowej kategorii w i dla edukacji, którą stanowi wielość pojmowana jako realny wymiar współczesnej rzeczywistości, w którym nie ma miejsca na określenie jego poszczególnych elementów strukturalnych. Kategoria wielości w edukacji to pejzaż różnorodności namysłu nad jej pojmowaniem. Interpretacja rzeczywistości wymaga orientowania się w wielości.

Uzyskiwanie orientacji jest zawsze zarysowe, zawiera w sobie element pozytywnie zakładanej niecałkowitej kompetencji, ogarniania wielu wątków naraz, wyodrębniania wśród nich punktów uznanych chwilowo za kluczowe, które jednak mogą tracić na znaczeniu. Oznacza ona dla podmiotu zachowanie poznawczej postawy czujnego niepokoju, liczenie się z ryzykiem, optymizmem i nastawieniem na radzenie sobie z trudnościami, które traktuje się jako naturalne¹³.

¹³ J. Rutkowiak, *Pulsujące kategorie jako wyznaczniki mapy odmian myślenia o edukacji*, [w:] J. Rutkowiak (red.), *Odmiany myślenia o edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1995, s. 24.

Współczesny nauczyciel jest czynnym uczestnikiem edukacji. Z jednej strony partycypuje w tym, co stworzyli inni, korzysta z ich dorobku. Z drugiej, analizuje zastaną wiedzę tworząc własny ogląd edukacyjny. Jednak jego działanie niezależnie od przyjętej postawy ograniczone jest epizodycznie, uwikłane w obowiązujące struktury społeczne i systemy polityczne. Zatem jego wybory i tworzone narracje będą zawsze dokonywane poprzez pryzmat tego, co zastane.

Poszukiwanie przez nauczyciela własnej, właściwej dla siebie drogi zawsze naznaczone jest także jego oceną, wiedzą, wartościami i normami, wymogami wewnętrznymi, oczekiwaniami społecznymi. Jednak niezależnie od rodzaju wyboru musi wziąć pod uwagę przestrzeń edukacyjną, która zawiera całą mozaikę osobowości uczestników edukacji, dróg, kierunków, i modeli kształcenia tzn. wielopoziomowych, wieloaspektowych i zróżnicowanych elementów rzeczywistości społecznej. W innym wymiarze ta przestrzeń edukacyjna jest mozaiką dróg i ich kierunków, a każdy na miarę swoich potrzeb, z pełnym poczuciem odpowiedzialności musi wybrać tę, właściwą dla siebie, która stanie się sensem jego życia¹⁴.

Wymiar trzeci: nauczyciel wobec polityki oświatowej

Traktując o miejscu zawodu nauczyciela w obowiązującej rzeczywistości oświatowej należy z pewnością podnieść problem wzrostu wymagań wobec nauczycieli i związanej z tym potrzeby modyfikowania oczekiwań społecznych, wynikających z nowych rozwiązań strukturalnych i programowych, zarówno w zakresie funkcjonowania całego społeczeństwa, jak i systemu oświatowego. Zatem społeczna rola nauczyciela może być ujmowana z perspektywy organizacji społecznej, która zbudowana jest z różnych statusów, wokół których nauczyciele wypełniają swoje role i oczekiwań co do ich sposobu zachowań ze względu na określony status. Może być także rozpatrywana w odniesieniu do roli indywidualnej, realizacja której stanowi wypadkową pomiędzy strukturalnymi oczekiwaniami a możliwościami sprostania

¹⁴ E. Gaweł-Luty, I. Surina, *Pedagog przed wyborem własnej drogi*, [w:] T. Zacharuk (red.), *Pedagog jednej, czy wielu dróg?*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2008, s. 163-167.

im przez jednostkę¹⁵. W ramach pierwszego ujęcia można zauważyć, niejasność i brak wewnętrznej spójności zarówno w ramach poszczególnych statusów społecznych składających się na całość systemu oraz braku możliwości pełnego określenia statusu roli nauczyciela, czego konsekwencją jest trudność w określeniu oczekiwań co do pożądanых zachowań nauczyciela. W odniesieniu do drugiej perspektywy należy przyjąć założenie, że jednostka z jednej strony jest kształtowana przez rolę, z drugiej, tworzy jej kreację. Z tego punktu widzenia nauczyciel pozostający pod wpływem niedookreślonych, często sprzecznych oczekiwań poddaje się obowiązującej ideologii oświatowej, bądź też podejmuje działania, by ją zmienić. Obecnie możemy zauważyć tendencję wskazującą na dążenie do zmiany struktury systemu oświatowego, wyjścia poza podporządkowanie się patrykularnym interesom grup sprawujących władzę.

W moim przekonaniu, mamy do czynienia z chaosem wywołanym brakiem spójności całego systemu oświaty w Polsce. Podejmowane są tylko pozorowane działania nazywane reformą, skądinąd wprowadzaną w ostatnich latach zawsze wraz z objęciem władzy przez kolejnego z ministrów. W efekcie tego pojawiają się ciągle zmiany, chociażby zmiana w ośmioklasowej szkole podstawowej na rzecz gimnazjów, by znowu powrócić do poprzedniego systemu, aniżeli kompleksowa zmiana całego systemu edukacji. Dlatego też uważam, że należy przeprowadzić konsultacje społeczne, które nie byłyby tylko pozorowanym działaniem, na bazie których obowiązujący system oświaty byłby spójny z oczekiwaniami uczniów, nauczycieli i rodziców, przy założeniu potrzeby dostosowania go do wymogów współczesnego świata. Takie działanie dałoby poczucie stabilności zawodowej nauczycieli, możliwości samorozwoju uczniów oraz partycypacji rodziców w działaniach szkoły.

Zakończenie

Struktura społeczna obejmuje określone podmioty, naznaczone zarówno obowiązującymi zinstytucjonalizowanymi normami społecznymi, jak i indywidualnym namysłem nad własną rolę w społeczeństwie.

¹⁵ K. Rubacha, *Pełnienie roli nauczyciela a realizacja zadań rozwojowych w okresie wczesnej dorosłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2000, s. 101.

Struktura społeczna nie jest zjawiskiem trwałym, bowiem społeczeństwo ciągle podlega własnej restrukturalizacji. Podstawą ładu społecznego jest standaryzacja działania jednostek, w przypadku, gdy owe działania podlegają wzajemnej typizacji powstaje instytucjonalizm. Zatem instytucje określają wymagania wobec sposobu funkcjonowania człowieka w przestrzeni społecznej. Jednostki w ramach obowiązujących struktur podejmują role zawodowe, których sposób realizacji również wyznaczony jest przez obowiązujące normy społeczne. Dla właściwego funkcjonowania społeczeństwa potrzebna jest zatem tożsamość społeczna poszczególnych jednostek, grup społecznych i zawodowych.

Abstract

Social structures include specific entities marked by both institutionalized social norms and by their own individual reflections on their role in society. Social structures are not a permanent phenomenon, because society is constantly restructuring itself. The basis of a social order is the standardization of the actions of individuals, when these activities are subject to typification, institutionalism is created. Thus, institutions define requirements for the way people function in the social space.

Individuals also undertake professional roles with existing social structures, the performance of which is likewise determined by social norms. For the proper functioning of society, therefore, social and professional identities of individuals and of groups are both needed.

Bibliografia

- Banach Cz., *Nauczyciel*, [w:] E. Różycka (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.
- Banach Cz., *Nauczyciel*, [w:] W. Pomykało (red.), *Encyklopedia pedagogiczna*, Wydawnictwo Fundacja Innowacja, Warszawa 1997.
- Berger P., Luckmann T., *Spoleczne tworzenie rzeczywistości*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1983.
- Berger P., *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 1997.
- Gawel-Luty E., Surina I., *Pedagog przed wyborem własnej drogi*, [w:] T. Zacharuk (red.), *Pedagog jednej, czy wielu dróg?*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2008.
- Giddens A., *Socjologia*, PWN, Warszawa 2004.

- Kotusiewicz A., *Trzy kategorie edukacyjne w myśleniu i działaniu nauczyciela*, [w:] G. Koć-Seniuch, A. Cichocki (red.), *Nauczyciel i uczniowie w dyskursie edukacyjnym*, Wydawnictwo Trans Humana, Białystok 2000.
- Kowalczyk D., *Kompetencje nauczyciela w zreformowanej szkole*, [w:] P. Przybysz (red.), *Edukacja wobec różnorodności*, Wydawnictwo AMW, Gdynia 2001.
- Kwiatkowska H., *Pedeutologia. Pedagogika wobec przyszłości*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Molesztak A., Tchorzewski A., Wołoszyn W., *W kręgu powinności moralnych nauczyciela*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1994.
- Opaliński W., *Podręczny słownik wyrazów obcych*, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 1999.
- Rubacha K., *Pełnienie roli nauczyciela a realizacja zadań rozwojowych w okresie wczesnej dorosłości*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2000.
- Rutkowiak J., *Pulsujące kategorie jako wyznaczniki mapy odmian myślenia o edukacji*, [w:] J. Rutkowiak (red.), *Odmiany myślenia o edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1995.